

TUDOMÁNYOS TÁJÉKOZTATÓ

Az állam szerepe a gazdasági rendszerváltozásban: átok vagy áldás?

Egy évtizeddel a berlini fal leomlása után szembetűnő, mennyire más pályát futottak be az egykori keleti tömb államai. Miközben Magyarországon, Csehországban, Lengyelországban és Szlovákiában a tervgazdaságból piacgazdaságba való átmenet viszonylag sikeres volt, Oroszországban és Ukrajnában elakadt az átalakulás. Az állam és az általa hozott törvények hitelességének hiánya e két ország gazdaságfejlődésének egyik legfőbb akadályává vált.

Oroszország legfőbb gondja a politikai stabilitás hiánya. Gyenge állam mellett eleve nem sikerülhet az átmenet – fejtette ki *Vlagyiszlav Szemenykov*, a moszkvai Szociális és Munkaügyi Intézet professzora, a rendszerváltozás első évtizedéről a *Freie Universität Berlinben 1999. november 18–20 között rendezett tanácskozásán*. A szovjet intézményeket szétzúzták, a piacokat felszabadították, a tulajdont magánkézbe adták, ugyanakkor a jogrendszer működésképtelen, a kormány pedig nem élvezzi a lakosság bizalmát. Etnikai alapon szervezett klánok, bűnöző csoportok és a területi vezetés tölti ki a jog által hagyott légüres teret. Így az orosz vállalkozó eleve kettős adóztatás alá esik, hisz az állam mellett a maffiának is fizetnie kell. Aki teheti, főleg a kisvállalkozások, a második gazdaságba merül alá. Szemenykov 60 százalékra tette az utóbbi GDP-n belüli részarányát. Így – mint mondta – a célul tűzött normális piacgazdaság helyett egy eltorzult, megzavart és bűnöző jellegű gazdaság alakult ki Oroszországban. Ezért 1992 óta megfeleződött a nemzeti össztermék. Az ország talpra állításában az előadó szerint nem kevesebb, mint 700 Mrd \$ bel- és külföldi beruházásra lenne szükség. A bankrendszer és a jogrend reformja nélkül azonban senki se fog ennyit befektetni, a belföldiek sem.

Hasonló gondokkal küzd Ukrajna is. A Szovjetuniótól történt elszakadás, 1991 óta az ipari termelés a negyedére zuhant. Ukrajna az egyetlen ország, ahol a gazdaság kilenc éve töretlenül zsugorodik. *Hans van Zon*, az angliai Sunderland egyetem professzora szerint a bajok oka az, hogy a hatalom egy kaotikus állapotban leledző államapparátus kezében összpontosul, a kormány kizárólag válságkezel, hosszabb távú terveket intellektuális érdeklődésből sem készítene.¹ A hivatalok kiterjedtek, önkényesek és megvesztegethetők. A kormányzás rendeleti és leirati úton történik, nagy az egyes végrehajtók értelmezési szabadsága. Az e játékból jól megélt érdekcsoportokon minden közigazgatási reformtörekvés fennakad. Az állami irányítás túlterjeszkedésének áldozatul esik a magánvállalkozás, így pedig a föllendülés feltételei nem jönnek létre.

A fent leírtak nem vetíthetők Közép-Európára. Az azonban itt is igaz, hogy az országok fejlődése az érdekcsoportok visszaszorításának függvénye. Ezt mutatja a cseh privatizálás is, ami a Szlovákiától 1993-ban történt „báronyos válás” után nagy sikertörténetnek tűnt. Az állami vállalatok társasággá alakítását követően közvetlenül és közvetve a lakosságnak kínálták föl a részvényeket. A belföldi tulajdonosréteget sikerült létrehozni, hisz 1994 végére már szinte minden cseh állampolgár egyben részvénytulajdonos is vált. A tömeges privatizációt követően nagy szerepet

¹ Kucsma elnök újraválasztása után, 1999 decemberében egy ún. ezernapos program készült, ami a piaci reformok elmélyítését ígéri (A szerk.).

játszottak a befektetési alapok, ahol a kistrészcényesek papírjait beruházták. Ezeket az alapokat azonban az állami tulajdonú kereskedelmi bankok alapították. Így pedig már az sem volt igaz, hogy ha x százalékot magánkézbe adtak, akkor utána az állam már csak $(100-x)$ százalékért felelős – fejtekte ki *Frantisek Turnovec* professzor, a prágai CERGE-EI intézet igazgatója. A vállalatok zavaros tulajdonviszonyai miatt nem javult a tényezőkombináció hatékonysága, így pedig a növekedés, mely 1994-ben indult meg, 1997-re már kifulladt, a nyílt munkanélküliség pedig azóta is évről évre növekszik.

A szlovák privatizálást – és a Dzurinda-kormány gazdaságpolitikáját – majd csak két-három év múlva lehet objektíven megítélni – hangsúlyozta *Jarko Fidrmuc*, a bécsi Institut für Höhere Studien munkatársa. Szlovákia az EU-bővítésben különös helyet foglal el: míg a gazdasági kritériumoknak eddig is megfelelt, a politikaiakon – az 1999. évi országjelentésig – fennakadt. Súlyosbítja a helyzetet a kohászat tartósan nagy szerepe – ez az ágazat nemigen érdekelt az EU-szabályok átvételében. Versenyelőnye ugyanis jórészt az engedékenyebb környezetvédelmi előírásokból fakad. Fidrmuc számításokkal igazolta, hogy az EU-ból való kimaradók mellett az elhúzó EU-csatlakozás is növekedési veszteségekkel jár.

A lengyel átalakulás sikere annak széles körű társadalmi támogatottságán alapult – szögezte le *Michal Fedorowicz*, a Varsói Filozófiai és Szociológiai Intézet és a CEU professzora. Kezdetben a lengyel társadalom minden áldozatra késznek mutatkozott, beleértve a nagy munkanélküliség elfogadását is, a kommunista uralomtól való megszabadulás mámorában. A privatizálás hatására egy sor rosszul működő cég megszűnt. Jelenleg a külföldi konkurencia jelenléte a fő kihívás. Bár a versenyképesség nőtt, de ez a kézenfekvő tartalékok mozgósítására alapult, a hosszú távú növekedést megalapozó technológiai újítások és beruházások elmaradtak.

Magyarország 1994 óta a mérsékelt, de fenntartható növekedés pályáján van, 1998-ben 5,5, 1999-ben 4,6 százalékos értékkel. A hivatalos munkanélküliségi ráta az évtized végére 7,1 százalékosra csökkent, míg az infláció közel egy számjegyűvé (10,0 százalék) vált – fejtekte ki *Csaba László* (Kopint, BKE és KLTE). A Gazdasági és Pénzügyi Unióhoz való csatlakozás kitűzése mérsékelné az inflációs várakozásokat és kikényszerítené az államháztartás megfegyelmezését is. Az inflációellenes politika a legjobb növekedési politika is. Ezért az EU-csatlakozás csak azt kényszeríti ki, amit önerdekből úgymint meg kellene cselekednünk – vélte az előadó. A befektetésekben továbbra is a rövid távú formák vannak túlsúlyban, a beruházások hajtóereje a külföldi tőke. A fizetési mérleg hiánya 1996 óta már nem korlátozza a növekedés fenntarthatóságának.

Horst Tomann (Freie Universität Gazdaságpolitikai és Gazdaságtörténeti Intézet) kiemelte, hogy a történelmi-kulturális törésvonal mentén immár gazdaságilag is elválik egymástól Közép-Európa és Kelet-Európa (Oroszország, Ukrajna). A problémák egyre inkább keletre helyeződnek át. A közép-európaiak már a rendszerváltás harmadik szakaszába léptek, azaz a nyugati társadalmakat is kihívó nehézségekkel küzdenek (nyugdíj, egészségügy, környezet, munkapiac). Ebben erősödik a gazdaságpolitikai egybehangolás kényszere; az EU-előírások átvétele pedig ezt és a szükséges kedvező külgazdasági környezetet egyaránt biztosítja, immár államok feletti és államközi formában.

A tanácskozás a prágai Károly Egyetem és a berlini Freie Universität közti, 1992 óta folyó rendszeres együttműködés keretében jött létre. A legnagyobb fővárosi lap, a Tagesspiegel főszerkesztőjének vezetésével az előadók az egyetemi hallgatóság számára rendezett külön pódiumbeszélgetésben is elérhetővé váltak. Az előadások könyvvé kibővített változata az angol MacMillan Press új rendszerváltási sorozatában folyamatosan jelenik meg, ahol a szerzők közt elsőként szerepel egyebek mellett *Rüdiger Pohl*, a hallei IWH igazgatója és Jens Hölscher, a brightoni egyetem professzora.

Horst Tomann

Tomann, Horst, a Freie Universität Berlin európai gazdaságpolitikai kérdésekkel foglalkozó Jean Monnet professzora, 1995–99 között a közgazdasági kar dékánja.